

МУЗИЧНИЙ ХАРАКТЕР ТРАДИЦІЙ У РОМАНАХ ТОНІ МОРРИСОН

У статті здійснено аналіз прози Тоні Моррісон з проекцією на роль елементів музичного фольклору у художньому тексті. Встановлено, що музика як засіб експресивності посідає особливе місце у творчості афро-американської письменниці.

Ключові слова: проза Тоні Моррісон, афро-американська література, фольклор, джаз, релігійний спів, експресивність.

Uhlyay L. The Musical Character of Traditions in Toni Morrison's Novels. The article deals with the analysis on Toni Morrison's fiction describing folklore elements in them. It was defined that music as a means of expressiveness plays an important role in writing of the Afro-American novelist.

Key words: Toni Morrison's prose, African American literature, folklore, jazz, religious singing, expressiveness.

Постановка проблеми. Роль фольклору у художній літературі набула широкого вивчення у сучасному літературознавстві. Художня творчість афро-американських письменників, зокрема Тоні Моррісон, містить фольклорний та етнографічний аспекти, що несуть у собі загальногуманітарний зміст. У літературних творах фольклорні елементи вдало компонуються з іншими художніми засобами, утворюючи нерозривну єдність. Елементи фольклору у творі набувають функцій експресивності і, таким чином, призводять до змін в образно-емоційному сприйманні текстових полотен.

Аналіз досліджень. Органічний зв'язок між музикою та літературою у творчості афро-американських авторів став поштовхом для появи низки ґрунтовних досліджень. Так, Кімберлі Бенстон в есе «Пізній Колтрейн: перезапам'ятовування Орфея» («Late Coltrane: A Re-Membering of Orpheus», 1977) аргументовано підкреслив: витоки мови чорношкірих – у музиці; вона наповнена нею [6, 416]. Йдеться про те, що до набуття дієвості якісно інших суспільно-історичних умов у другій половині ХХ ст. афро-американці виражали свій травматичний життєвий досвід, у першу чергу, засобами мистецтва, музики. У цьому контексті слід наголосити: проза Тоні Моррісон як лауреата Нобелівської премії в галузі літератури (1993) за відродження афро-американського фоль-

клору й міфології та записів усної народної творчості з метою їхнього збереження – не виняток [7, 59]. Адже прозові полотна Тоні Моррісон пронизані елементами музичного фольклору на структурному та емоційному рівнях [7, 59].

Мета статті полягає у спробі висвітлення ролі елементів музичного фольклору чорношкірих американців на матеріалі прозових творів «Джаз» і «Улюблена» Тоні Моррісон.

Виклад основного матеріалу. Для Тоні Моррісон мотиви афро-американського фольклору – це самобутнє джерело нарації. Її письмо опирається на характерні звуки та ритми музики чорношкірих. Примітно, що у своєму програмному есе «Пам'ять, творчість та письмо» («Memory, Creation, and Writing», 1984) авторка роману «Джаз» вбачає у музиці чорношкірих дзеркало їхніх естетичних устремлінь загалом і основу власних творчих пошуків – зокрема: «If my work is to faithfully reflect the aesthetic tradition of Afro-American culture, it must make conscious use of the characteristics of its art forms and translate them into print» [10, 389] / «Якщо мета моєї праці полягає у відвертому віддзеркаленні естетичних традицій афро-американської культури, то це повинно спричинити свідоме використання ознак форм такого мистецтва, а відтак – переносити їх на письмо».

Ці слова відображають специфіку літературного підходу Тоні Моррісон до втілення афро-американського досвіду з усіма його культурними особливостями. У цьому плані мисткиня використовує елементи джазу як наративну та експресивну стратегію. Власне, йдеться про знаковий виразник афро-американської культури. Як показав аналіз, джазове мистецтво – явище історичне, естетичне, соціальне [3, 1]. Характерними складовими джазу є поліритмія, взаємодія, «перегукування» виконавців та інструментів («питання-відповідь»). Першорядна роль відводиться тут ритму та імпровізації [3, 12; 5, 24–25]. Джаз як невербальний художній метод став засобом вираження історичного досвіду та особистої ідентичності чорношкірих американців. Завдяки джазу реалізувалася експресія «невимовного» («unspeakable») [8, 199], тобто тих відчуттів, які неможливо передати словами. З іншого боку, вони повинні бути матеріалізовані задля переємності традицій. Таким чином, джаз постає засобом відображення колективної пам'яті афро-американського народу [11, 57].

Промовистим втіленням літературного джазу у творчості Тоні Моррісон є текстова структура роману «Джаз» («Jazz», 1992). Твір подає читачеві оригінальний образ Нью-Йорка початку ХХ століття. Місто над Гудзоном стало прихистком для чорношкірих американців, які мігрували з рабовласницького Півдня. Нью-Йорк пов'язав покривдені долі

своїх героїв. Кожний з них представляє на сторінках роману свою сольну оповідь. Тільки поєднавши ці окремі історії, реципієнт отримує загальну картину розвитку подій. Наратив кількох оповідачів створює при цьому певну джазову поліфонію.

Тема урбанізованого середовища – одна з головних у романі «Джаз». Нью-Йорк – це особливий культурний та соціальний ареал, де перехрещуються долі представників різних культур та суспільних прошарків. Мегаполіс надавав «право жити» афро-американським переселенцям, які не тільки примусово потрапили до США, але й переїхали до великого міста з шаленим життєвим ритмом та жорсткими правилами існування зі спокійних сільських місцевостей. Авторка наголошує на дії межових ситуацій, коли «Я-особа», потрапивши в тенета міського життя, не в змозі вирватись із нього безслідно для внутрішнього стану героя.

Текст мовою оригіналу:

«Take my word for it, he is bound to the track. It pulls him like a needle through the groove of a Bluebird record. Round and round about the town. That's the way the City spins you. Makes you do what it wants, go where the laid-out roads say to. All the while letting you think you're free; that you can jump into the thickets because you feel like it. There are no thickets there and if mowed grass is okay to walk on the City will let you know. You can't get off the track a City lays for you. Whatever happens, whether you get rich or stay poor, ruin your health or live to old age, you always end up back where you started» [9, 120].

Текст мовою мети:

«Кажу ж вам, він прив'язаний до доріжки. Це штовхає його, як голку, вздовж жолобка платівки Блуберд. Околяса навколо Міста. Ось так Місто втягує вас у свій вир. Примушує вас робити те, що воно хоче, йти туди, куди ведуть протоптані доріжки. Увесь час дозволяючи вам думати, що ви вільні; що ви можете стрибнути в хащі, бо вам цього хочеться. Там немає хащі, якщо скошена трава підходить для того, щоб по ній йти, Місто дасть вам знати. Ви не можете зійти з доріжки, що проклало для вас Місто. Що б не сталося, розбагатієте ви чи збіднієте, зіпсуєте своє здоров'я чи проживете до глибокої старості, ви завжди закінчите там, де почали» (переклад – Л. У.).

Джазова платівка постає метафорою для зображення певного способу міського життя та його диктатури, кругових обертів по обмеженій траєкторії. Ставши на певну «доріжку» («track») міського життя, людині складно зійти з неї; вона продовжує кружляти у колі своїх переживань. Такі тенета виявляються сильнішими за волю людини. Єдине, що залишається, – це обрати правильну «доріжку» і не сходити з неї.

Текст мовою оригіналу:

«In this world the best thing, the only thing, is to find a trial and stick to it. ... didn't even have to work at it. Didn't even have to think» [9, 130].

Текст мовою мети:

«У цьому світі найкраще, єдине, що можна зробити, – знайти свій шлях і триматися його. ...не треба навіть над цим працювати. Не треба навіть думати» (переклад – Л. У.).

Особливий ритм життя міста перегукується з джазовими ритмами. Джаз стає символом міста, нового життя. Таким він є і для Джо та Вайолет – головних героїв роману. Вони – молоде подружжя, яке переїхало з Вірджинії до Нью-Йорка зі сподіваннями віднайти кращу долю.

Текст мовою оригіналу:

«...they stood in an aisle unable to stop smiling. They weren't even there yet and already the City was speaking to them. They were dancing» [9, 31].

Текст мовою мети:

«...вони стояли в коридорі, не в змозі стримати усмішку. Вони ще там навіть не були, а місто вже до них промовляло. Вони танцювали» (переклад – Л. У.).

Протагоністам здавалося, що в місті вони почуватимуться сильними та незалежними. Але мегаполіс, сповнений спокус, руйнує їхні подружні взаємини. Їхні долі безповоротно спотворюються. Джо зраджує дружині з молодого дівчиною Доркас, яку сам і вбиває з ревнощів. Вайолет, прийшовши на похорон коханки Джо, вчиняє спробу понівечити її обличчя. Отже, духовність, властива афро-американцям, нівелюється обома героями під впливом жаги до матеріальних благ і насолоди.

Тоні Моррісон висвітлює історію Джо та Вайолет як один з її численних варіантів. Для усіх цей шлях є визначеним і безповоротним. Навіть залізничні шляхи з Півдня на Північ стають для переселенців «доріжжками, що контролюють їхні ноги».

Текст мовою оригіналу:

«And like a million others, chests pounding, tracks controlling their feet, they stared out the window for first sight of the City, that danced with them, providing already how much it loved them. Like million more they could hardly wait to get there and love it back» [9, 31].

Текст мовою мети:

«І, як мільйони інших, в яких серце стукало в грудях, ноги яких були контрольовані доріжжками, вони пильно дивилися з вікна на Місто, яке танцювало з ними, вже демонструючи, як сильно воно їх любить. Як і мільйони інших, вони ледь чекали, щоб потрапити туди і полюбити його у відповідь» (переклад – Л. У.).

Відтак письменниця вказує на примарну свободу, яку обіцяє велике місто. Прагнення до міського незалежного життя призводить до руйнації особистості героїв. Їх переповнює почуття втрати. Примітно, що у романі «Джаз» авторка проводить паралель з біблійним мотивом вигнання Адама з Раю після того, як він скуштував гріховне яблуко. Про це читач дізнається зі слів Джо, який описує свої почуття до Доркас.

Текст мовою оригіналу:

«I told you again you were the reason Adam ate the apple and its core. That when he left Eden, he left a rich man. Not only did he have Eve, but he had the taste of the first apple in the world in his mouth for the rest of his life. The very first to know what it was like. To bite it, bite it down. Hear the crunch and let the red peeling break his heart» [9, 133].

Текст мовою мети:

«Кажу тобі знову, ти – причина того, що Адам з'їв яблуко з осердям. І коли він покидав Едем, він залишав його багатим чоловіком. Він мав не тільки Єву, а й смак першого яблука в світі на все життя. Він першим пізнав, яке воно. Кусати його, відкушувати. Чути хрускіт і дозволяти червоній шкірці розбивати його серце» (переклад – Л.У.).

Слід підкреслити: Тоні Моррісон не пропонує реципієнтові кінцівку роману з логічним завершенням. Письменниця залишає простір читачеві для того, щоб він мав змогу самостійно домислити ймовірну розв'язку. Цим самим уявний реципієнт приєднується до поліфонічності оповідачів.

Вагоме місце у творчості Тоні Моррісон відведене ритуальним пісненим обрядам. Переконливим прикладом такого явища є роман «Улюблена» («Beloved», 1987), за який мисткиня першою з афро-американських письменниць була удостоєна Нобелівської премії в галузі літератури. У творі постає картина виконання релігійного обряду. Він відтворює ритуальне очищення співом за допомогою групи жінок, які зібралися біля будинку головної героїні Сети, щоб допомогти їй звільнитися від страждань через вбивство своєї дитини.

Текст мовою оригіналу:

«For Sethe it was as though the Clearing had come to her with its heat and simmering leaves, where the voices of women searched for the right combination, the key, the code, the sound that broke the back of words. Building voice upon voice until they found it, and when they did it was a wave of sound wide enough to sound deep water and knock the pods off chestnut trees» [8, 261].

Текст мовою мети:

«Для Сети це було неначе очищення, що прийшло до неї з жаром і листям, що ледь трималося. Голоси жінок налаштувалися на пра-

вильне звучання, ключ, код, звук, що розбивав зміст слів. Голос накладався на голос, поки вони не знайшли єдності. А коли знайшли, то пролунала така хвиля звуку, яка могла б сягнути глибинної води та зірвати кору з каштанів» (переклад – Л. У.).

Духовна сила ритуального співу не може зрівнятися зі значенням слів. Адже слова не є первинною формою спілкування. Це вказує на значущість музики та співу не тільки у прозі Тоні Моррісон, але й у суспільстві загалом. У цьому контексті джаз як форма фольклору чорношкірих став значним явищем суспільного життя.

Текст мовою оригіналу:

«In the beginning there were no words. In the beginning there was the sound, and they all knew what that sound sounded like» [8, 259].

Текст мовою мети:

«Спочатку не було слів. Спочатку був звук, і всі вони знали, як той звук звучав» (переклад – Л. У.).

Національне мистецтво, за слушним твердженням Я. Поліщука, здатне загоювати травматичний досвід народу [4, 5]. У цьому сенсі художньо відтворені життєві перипетії Тоні Моррісон відіграють роль певної терапії. У великій прозі письменниці розглядає багатогранність духовного світу афро-американців. Вона створює своєрідний культурний міф, який можна трактувати на рівні складової національної сутності та особистої самосвідомості. При цьому Тоні Моррісон вимальовує груповий портрет американців без увиразнення покривдженості афро-американців на ментальному рівні. Усе це постає виразником «закодованих інформативних нашарувань» [1, 116], тобто авторських ідей та світоглядних позицій.

Висновки. Взаємопроникнення літератури та музики сприяло порушенню літературного канону, що охоплює усталені нормативні положення й принципи письменства певних періодів, художніх напрямків, стилів [2, 458]. Тоні Моррісон оповідає про життєві перипетії афро-американців, використовуючи елементи усної народної творчості на кшталт того, як музиканти вписують народні мотиви у свою музику.

Музика відіграє вагомий роль у творчості Тоні Моррісон, розкриваючи ідейність її творів. Будучи символічним втіленням паралелей між життєвими ситуаціями чорношкірих американців та структурою їхніх музичних творів, джазове мистецтво є засобом передачі суспільного досвіду для наступних поколінь та сприяє загоєнню душевних ран [12, 168]. Імпровізація, інтерпретація та поліфонія є яскравими ознаками літературного джазу [4, 105]. Зазначені риси характеризують прозове письмо Тоні Моррісон.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зимомря І. Австрійська мала проза ХХ століття: художня світобудова : монографія / І. Зимомря // [наук. ред. Р. Т. Гром'як]. – Дрогобич-Тернопіль : Посвіт, 2011. – 396 с.
2. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія / Ю. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – Т.1. – 607 с.
3. Коллиер Дж.Л. Становлення джаза / Дж.Л. Коллиер. – М. : Свінг, 2001. – 468 с.
4. Поліщук Я. О. Ревізії пам'яті: літературна критика / Я. Поліщук. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2011. – 216 с.
5. Полянський В. Стилїстика раннього джазу / В. Полянський. – К., 2004. – 116 с.
6. Benston W. K. Late Coltrane: A Re-membering of Orpheus / K. W. Benston // *The Massachusetts Review* 18. – Illinois University Press, 1979. – Nr 4. – P. 413–424.
7. Butler-Evans E. Race, Gender, and Desire : Narrative Strategies in the Fiction of Toni Cade Bambara, Toni Morrison, and Alice Walker / E. Butler Evans. – Philadelphia : Temple University Press, 1989. – 232 p.
8. Morrison T. *Beloved* / T. Morrison. – New York : Penguin, 1987. – 324 p.
9. Morrison T. *Jazz* / T. Morrison. – New York : Plume, 1992. – 230 p.
10. Morrison, T. Memory, Creation and Writing / T. Morrison. – N.Y. : Thought, 1984. – V.59. – Nr 235. – P. 385–390.
11. Reed R. R. The Restorative Power of Sound: a Case of Communal Catharsis in Toni Morrison's *Beloved* / R.R.Reed // *Journal of Feminist Studies in Religion*. – New York: Indiana University Press, 2007. – Vol. 23. – Nr1. – P. 55–71.
12. Simawe S.A. *Black Orpheus: Music in African American Fiction from the Harlem Renaissance to Toni Morrison* / S.A. Simawe. – New York : Garland Publishing, Inc., 2000. – 275 p.
13. Taylor-Guthrie D. *All that Jazz* / D. Taylor-Guthrie // *Conversations with Toni Morrison*. – Jackson : UP of Mississippi, 1994. – P. 280–287.